

Medalion istoric

VIATA ȘI ACTIVITATEA ISTORICULUI ION I. NISTOR (1876—1962)

MIHAI IACOBESCU

Bucovina — mirific plai moldav, născut, ca și cîntecul Mioriței, dintr-o istorie extrem de involburată, densă, vitregă, cu fermecătoarea-i salbă de ctitorii și necropole voievodale, cu Cetatea de Scaun a Mușatinilor și însemnele glorioase înscrise timp de o jumătate de veac de către cel mai glorios dintre aceștia, Ștefan cel Mare — a potențat în epoca modernă, pe firmamentul spiritualității românești, nume cu o profundă și persistentă rezonanță, precum : istoricii Eudoxiu Hurmuzachi, Dimitrie Onciul și Ion I. Nistor, magistrații George Popovici (om politic, poet sub numele semnificativ Robeanu, istoric al vechiului drept românesc) și T. V. Ștefanelli (apărător al drepturilor românilor și animator al vieții culturale în Bucovina, istoric și el, prieten cu Eminescu și valoros memorialist), Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, ctitorii gazetei pașoptiste „Bucovina“ (1848—1850), și ai Societății pentru Cultura și Literatura Română în acest teritoriu, Aron Pumnul, profesor, filolog, lingvist, tribun și apostol al redeșteptării naționale de-aici, etnologul Constantin Hurmuzachi, folcloristul și etnograful Simeon Florea Marian, pictorul Epaminonda Bucevschi, compozitorii Carol Miculi, Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor, Eusebiu Mandicevschi etc. Mulți dintre ei au fost și membri ai Academiei Române. Operele lor, viguroase și durabile în timp — izvorite din aspirațiile spre adevăr, spre dreptate și spre frumuseță ale celor mulți, din capacitatea și talentul acestora de-a se identifica cu aspirațiile poporului, de-a le exprima, de-a milita pentru înfăptuirea acestor aspirații — sfidează încă stăpînirea habsburgică, rapace și atotputernică odinioară, azi prăbușită, dar care, în cei 143 de ani de dominație asupra acestui teritoriu, încercase să integreze Bucovina cît mai mult cu putință la vastele întinderi imperiale cușerite anterior, s-o deznaționalizeze și s-o transforme într-un mozaic etnic și lingvistic, după chipul și asemănarea imperiului multinațional. Dar, împotriva acestei încercări, înfruntînd cu dîrzenie asprimile politicii opresoare imperiale, românii din Bucovina, ca și confracții lor din Transilvania sau din Banat, și-au apărat necontenit ființa națională, limba, cultura, tradițiile, obiceiurile, idealurile, dreptul la o viață liberă și independentă, reușind, prin activitatea și lupta lor, prin colaborarea și sincronizarea strădaniilor cu întreaga națiune română, să se elibereze și să se regăsească în cadrul aceleiași unități statale românești.

În Bucovina — și constatarea se poate face și numai din rîndurile de mai sus — preocupările pentru istorie au fost dintre cele mai frecvente și aceasta și pentru faptul că, așa cum observau Dimitrie Onciul și Nicolae Iorga, poate că nicăieri pe întreg teritoriul românesc nu se păstrează, ca aici, pe un spațiu relativ așa de restrîns, o așa de densă concentrare de mărturii istorice.

Din perspectiva considerațiilor de mai sus, *Viața și activitatea, în ansamblu*, a lui Ion I. Nistor poartă cu pregnanță tocmai amprenta acestor eforturi pentru

pregătirea, realizarea și consolidarea Marii Uniri, omul și opera încadrându-se în acea etapă de sfârșit a epocii moderne românești și de început a celei contemporane¹.

Reconstituirea principalelor coordonate ale vieții și operei lui Ion I. Nistor sînt preocupări de dată relativ recentă². Lucian Boia, în sinteza sa din 1976, îl apreciază pe Nistor: „un istoric metodic, bine format”, a cărui operă „se axează în general pe istoria Moldovei”³. Nicolae Stoicescu, într-un valoros și amplu studiu asupra operei, îl apreciază pe Ion Nistor: „unul din cei mai mari istorici români din prima jumătate a secolului nostru”⁴. La această concluzie, care nu e deloc exagerată (deși opera lui Ion Nistor este încă puțin cunoscută și citată, datorită vicisitudinilor create de cel de-al doilea război mondial) ne conduc atît lucrările sale, care în cea mai mare parte rămîn un bogat tezaur de referință pentru istoricii de azi și mîine, cît și aprecierile contemporanilor — și mai ales cele ale lui Vasile Pârvan și Nicolae Iorga. Întocmai ca și Dimitrie Onciul, care era de pe aceleași meleaguri (Onciul de la Straja și Nistor de la Vicov, din județul Suceava) și cu care se aseamănă prin condițiile formării, Nistor s-a impus în istoriografia românească, aprecia Vasile Pârvan, încă din 1911, prin cîteva elemente definitorii: a) avea „o metodă serioasă”, care îi permitea să realizeze în tot ce scria „o pătrunzătoare analiză topografică a izvoarelor istorice”; dovedea „o sîrguință vrednică de cea mai mare laudă în culegerea informațiilor”; era „în general la curent cu tot ce se scria mai de seamă în istoria Europei sud-estice” și b) „această excelentă informație, unită cu o judecată sănătoasă, cu o perspicacitate remarcabilă și mai ales cu o liniște obiectivă, care dă însăși formei sale literare o înfățișare aleasă și simpatică” i-au asigurat „un loc de cinste printre istoricii români”⁵. Nicolae Iorga sublinia, cu prilejul primirii lui Nistor în Academia Română, în 1915 — cînd opera istorică a lui Nistor era abia la jumătatea realizărilor sale — că scrierile sale abordează „toate domeniile vieții românilor” din Bucovina, lămurind numeroase „puncte confuze” și dînd istoriei locuitorilor din această provincie „o lărgime necunoscută pînă atunci”; prin temeinicia argumentației și obiectivitatea interpretării evenimentelor, prin dragostea pentru adevărul istoric, prin respingerea tratărilor pătimașe și voit pătinitoare, Nistor — adăuga Iorga — s-a impus ca „unul dintre rarii cărturari români, care au scos din studiile lor altceva decît arme pentru a înlătura pe alții și a se impune ei singuri”⁶. Fiind totodată și un neobosit

¹ Lucian, Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, Tipografia Universității; autorul îl încadrează pe Nistor, cu temei, la capitolul *Istorici ai ideii și unității naționale*, p. 310 și 319—323.

² Arhivele Muzeului Suceava, secția memoriale, fond Ion Nistor: Oltea Nistor Apostolescu, *Curriculum vitae*, manuscris, inv. 4358/1976; Omagiu lui Ion I. Nistor (1912—1937), Cernăuți, 1937 și îndeosebi V. Grecu, *Ion I. Nistor ca istoric*, p. 1—29; Nicolae Stoicescu, *Istoricul Ion I. Nistor (1876—1962)*, „Revista de istorie”, nr. 12/1976, p. 1967—1977; Dr. Mihai Iacobescu, *Ion I. Nistor (1876—1962)*, „Suceava — anuarul Muzeului județean”, vol. IV/1977, p. 263—277. Muzeul județean din Suceava a achiziționat un exemplar din manuscrisul „Istoria Bucovinei” de Ion I. Nistor, iar Fondul memorial documentar „Simeon Florea Marian” din Suceava păstrează *correspondența lui Ion Nistor către Livtu Marian* (fiul folcloristului).

³ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 319—320.

⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1967.

⁵ „Junimea Literară”, Cernăuți, nr. 11/1911, p. 183—185.

⁶ Arhivele Muzeului județean Suceava, *loc. cit.*, p. 5; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1970.

luptător pentru pregătirea și realizarea unirii Bucovinei la statul național român — un „primus inter pares, cel mai riguros dintre slujitorii ideii naționale în această parte a României noi”, scrie Iorga — el a rămas și „cel mai înalt slujbaş al Bucovinei unite la patria română”⁷, iar prin lucrările sale, considera Iorga în 1925, adică la 10 ani după primirea lui Nistor în Academie, că : „fără îndoială, d-l Nistor este un istoric de mare valoare, care scrie într-o limbă frumoasă și are o informație abundentă, așa că în cultura românească o să rămână”⁸. Elogiile pline de o cum-pănită chibzuință ale lui Ion Bogdan⁹ sau cele de spontană admirație ale lui C. Jirecek și Sextil Pușcariu completează concluziile lui Pârvan și Iorga, sporin-du-ne astfel îndemnul, dar și motivația de a ne reapleca asupra vieții și operei lui Ion I. Nistor.

I

Omul, profesorul, fruntașul politic și îndrumătorul cultural. Ion I. Nistor s-a născut la 4/16 august 1876 în comuna Vicovul de Sus, cătunul Bivolărie sau Peste Apă, din actualul județ Suceava, într-o familie de țărani, cu o stare modestă și o puzderie de copii¹⁰. Părinții, rudele, țărani din sat i-au fost și primii „învățători”, care l-au introdus în istoria Bucovinei și a poporului român. Este de presupus că, fiind născut și copilărintă aproape de Putna, la scurtă vreme după ce avusesse loc, în 1871, Adunarea Națională, tinărul să fi fost impresionat de pelerinajul neconținut al românilor la mormântul lui Ștefan cel Mare, deoarece, în 1905, el supranumește Putna drept „Mecca românilor” și, relevând inestimabilele valori de patrimoniu aflate aici, propune înființarea unui muzeu, care, scria el, să devină „un centru puternic de atracție pentru toți cei care vor să-și cunoască străbunii”¹¹.

Între anii 1883—1887, Nistor urmează cursurile școlii primare la Vicov. Își continuă studiile la gimnaziul și liceul din Rădăuți, între 1889—1897, nu fără dificultăți inițiale, deoarece învățămîntul se făcea exclusiv în limba germană. Între anii 1897—1902 urmează cursurile Facultății de litere și filosofie la Cernăuți, capitala Bucovinei, timp în care își satisface și stagiul militar între 1899—1900, luîndu-și licența în anul 1902. Învăță cu sîrguința și rîvna copilului de la țară, care știe că părinții fac grele sacrificii să rupă de la gura fraților și surorilor lui pentru a-i trimite banii necesari cheltuielilor. Manifestă de timpuriu pasiune pentru istorie, pentru istoria poporului român, dar și pentru istoria popoarelor din jur, a imperiilor habsburgic, țarist și otoman, a popoarelor din centrul și sud-estul european. Învăță temeinic limbile germană, rusă, polonă, ceea ce-l va ajuta să citească în original istoriile popoarelor din zonă. De la București și alte centre culturale și politice românești își procură clandestin lucrările istoricilor români, pe care le citește cu nesăț, hotărît să contribuie el însuși la cunoașterea și difuzarea istoriei românilor.

⁷ „Neamul românesc”, 6 ianuarie 1921.

⁸ Nicolae Iorga, *Aportul Bucovinei în cultura românească*, Cernăuți, 1925, p. 16—17.

⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1968.

¹⁰ Arhiva Muzeului județean Suceava, *loc. cit.*, p. 1.

¹¹ „Junimea Literară”, Suceava, II, nr. 12/1905, p. 193; propunerea sa, pentru înființarea unui muzeu la Putna, s-a reluat mai târziu, dar abia în 1976 s-a înfăptuit un muzeu după toate criteriile muzeologiei celei mai avansate.

În 1904 își începe cariera didactică la liceul din Suceava, ca profesor de istorie. Fondează o publicație literară, pe care o tipărește aici cu mari dificultăți financiare; apoi, când în 1907 se transferă la liceul real din Cernăuți mută și redacția acesteia. Ajuns în capitala provinciei, se hotărăște să-și continue și desăvârșească studiile istorice, în care scop, între anii 1908—1911, audiază cursuri la Viena, München, Berlin și București. La Viena, spre exemplu, frecventează la institutele de istorie austriacă și cel de istorie sud-est europeană cursurile profesorilor Redlich, Ottenthal, Dopsch, Wondrach, Fournier; în mai 1909 își susține doctoratul cu tema *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*. La München audiază cursurile lui Krumbacher, Brentano și Lotz, iar la Berlin — cele ale vestitului Lamprecht¹². La București — unde în 1909 lua legătura cu Ion Bănuș și Nicolae Iorga, interesându-se de Cetatea de Scaun a Sucevei și cercetînd în acest scop și documentele de la Biblioteca Academiei, cu gândul să găsească o imagine exactă a cetății, pentru a o reproduce pe coperta publicației sale, „Junimea Literară”¹³ — revine în 1910 și frecventează cursurile lui Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul și Ion Bogdan, avînd astfel posibilitatea să descifreze, să cunoască îndeaproape problemele istoriei românilor, activitatea și lupta fraților săi din România liberă în prețioasa pregătire și înfăptuire a Marii Uniri¹⁴.

Nistor se formează astfel sub influența și în atmosfera unor centre universitare de mare prestigiu, sub înfrurirea unor personalități de prim rang ale slujitorilor zeiței Clio, avid să recepteze tot ceea ce i se pare util pentru meșteșugul dificil al cercetării și scrierii istoriei; din centrele germane se înarmează cu erudiția și rigurozitatea cercetării migăloase a izvoarelor, cu metoda investigării și criticii informațiilor, în timp ce de la marii istorici români, Onciul, Iorga, Bogdan, ia toate acestea și în plus patosul necesar cunoașterii și reconstituirii istoriei românilor din întreg spațiul vechii Dacii în momentul crucial al evoluției societății românești.

Cu o bogată erudiție și temeinică pregătire de istoric, Nistor își susține în 1911 examenul de abilitare, ceea ce îi aduce dreptul de a predă la Universitatea din Viena. La 14 august 1912, prin decizia Curții din Viena, Nistor este numit docent al Universității din Viena și profesor extraordinar pentru catedra de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cernăuți¹⁵, ceea ce era un triumf al cauzei românești. Românii din Bucovina ceruseră în repetate rînduri, încă de la 1848, crearea unei universități românești în capitala provinciei¹⁶. Când în 1875 luase ființă Universitatea din Cernăuți, ca instituție germană și nu românească, cererile românilor s-au întezit, atît pentru crearea unei catedre de limba și literatura română (ceea ce s-a și obținut în 1875), cît și pentru o catedră de istoria românilor — cerere legitimă pentru o provincie locuită în marea majoritate de români. Crearea catedrei de istorie sud-est europeană, în 1912, era deci un succes, care, deși nu integral, însemna posibilitatea ca titularul ei, un bun român, să acorde un spa-

¹² Arhiva Muzeului județean Suceava, loc. cit., p. 2—3; V. Grecu, op. cit., p. 24.

¹³ Arhiva Fondului memorial-documentar Simeon Florea Marian, Suceava, fond *Correspondența lui Ion Nistor către Liviu Marian*, inv. 949, f. 2.

¹⁴ Nicolae Stoicescu, op. cit., p. 1967.

¹⁵ *Omagiul lui Ion I. Nistor (1912—1937)*, Cernăuți, 1937, p. V.

¹⁶ Mihai Iacobescu, *Revoluția de la 1848 și dezvoltarea învățămîntului modern în Bucovina*, „Suceava”, vol. VI—VII/ 1980, 163—177.

țiu corespunzător istoriei românilor în contextul istoriei popoarelor din această zonă.

La această dată Nistor era deja cunoscut și apreciat ca un istoric de valoare. Începînd din 1904 el conducea publicația „Junimea Literară“, în coloanele căreia istoria în general și istoria românilor în special ocupau un rol și un loc important; Nistor semna în paginile ei, număr de număr, diferite studii, articole, note, comentarii sau publica și interpreta documente¹⁷. În 1910 își publicase la Viena lucrarea de doctorat, iar în 1911, la Gotha, o strălucită sinteză a evoluției comerțului extern al Moldovei în sec. XIV—XVI-lea, care i-au adus deopotrivă recunoașterea meritelor și conferirea unor titluri științifice de către autoritățile habsburgice și, totodată, primirea ca membru corespondent al Academiei Române, la 18 mai 1911. El transformă catedra de istorie sud-est europeană de la Universitatea din Cernăuți într-o tribună pentru cunoașterea și apărarea istoriei popoarelor oprimate din această zonă și îndeosebi într-o pledoarie pentru argumentarea vechimii, continuității și drepturilor românilor. Prelegerea sa inaugurală, din 19 noiembrie 1912 are titlul semnificativ: *Importanța istorică a românilor și începuturile organizării lor de stat*, în care, cu o bogată motivație documentară relevă că românii sînt cei mai vechi locuitori din această zonă, stăruind asupra continuității lor în spațiul vechii Dacii, locul și rolul lor în formarea unei civilizații proprii, în receptarea, păstrarea și difuzarea culturii și civilizațiilor romano-bizantine și a popoarelor căzute de timpuriu sub dominația otomană sau în organizarea și stimularea luptei pentru neafîrnare¹⁸.

Pentru apărarea, dezvoltarea și difuzarea istoriei românilor, Nistor se folosește atît de catedra pe care o deține între 1912—1914 la Universitatea din Cernăuți, cît și de numeroase alte mijloace care-i stau la dispoziție. Astfel, în preajma izbucnirii primului război mondial, cînd criza imperiului habsburgic intra într-o nouă fază de agravare, cînd lupta românilor pentru încheierea procesului de constituire a statului național român cunoștea o afirmare decisivă. Nistor, împreună cu Sextil Pușcariu și George Tofan, organizează, în vara anului 1913, cursurile de istorie națională, de la Dorna Candrenilor, după modelul celebrelor cursuri de la Vălenii de Munte ale lui Nicolae Iorga. Ele aveau ca scop, după mărturiile lui Nistor, dezvoltarea conștiinței naționale la românii din acest teritoriu și formarea unei opinii publice „îmbrățișînd întreaga problemă românească“. La 18 august 1913, din Cîmpulung Moldovenesc, Nistor scria lui Sextil Pușcariu, titularul catedrei de limba și literatura română de la Universitatea cernăuțeană: „La 3 august (1913, n.n.) s-au inaugurat cursurile oficiale de la Dorna Candreni. Ziua aceasta a fost o zi de sărbătoare pentru toți cei prezenți. În fața celor 96 de auditori — relatează el în continuare — am vorbit despre însemnătatea și scopurile istoriei, precum și despre felul cum poate contribui fiecare intelectual la îmbogățirea cunoștințelor noastre“¹⁹. Nistor era însuflețit de convingerea, mărturisită în scris abia după unire, că „pentru noi, românii, istoria națională are o însemnătate și mai mare decît aceea de talmăcitoare a prezentului și povățuitoare a viitorului. Ca mărturie a trecutului

¹⁷ Vezi colecția publicației „Junimea Literară“, 1904—1914 și 1924—1939.

¹⁸ Sextil Pușcariu, *Istoria românilor la Universitatea din Cernăuți*, „Junimea Literară“, IX, nr. 10/1912, p. 175—176; V. Grecu, *op. cit.*, p. 26—27; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1969.

¹⁹ Sextil Pușcariu, *Cîteva scrisori*, în vol. *Omagiul lui Ion I. Nistor*, p. 11—12.

și păstrătoare a vechilor tradiții politice și culturale ale neamului, ea este chemată să ne furnizeze armele de apărare ale drepturilor noastre asupra pământului pe care îl stăpânim de veacuri, contra celor care au îndrăznit să le conteste și să le nesocotească”²⁰.

Detestând politica opresoare, măsurile de deznaționalizare ale habsburgilor în Bucovina, Nistor se înrolează de timpuriu în mișcarea cultural-politică a românilor din acest teritoriu. În 1897, adică în primul an de studenție, devine membru al societății academice studențești „Junimea”; apoi ocupă după citva timp funcția de bibliotecar și în 1898—1899 pe aceea de președinte al acesteia (primul președinte al societății fusese studentul Dimitrie Onciul). Societatea își propunea — prin acțiuni ce urmăreau cultivarea limbii, culturii și istoriei naționale, prin stimularea și ajutarea cu fonduri a studenților lipsiți de mijloacele materiale corespunzătoare, prin editarea de manuale, cărți și publicații românești, prin înființarea de școli pentru români — să apere drepturile legitime ale populației din Bucovina și să fie, în același timp, „o tribună de afirmare a unității sufletești a românilor de pretutindeni”²¹. De asemenea, în timpul studiilor la Viena și a serviciului militar efectuat în capitala imperiului, Nistor ia legătura și cu societatea „România Jună”.

Emanciparea românilor prin cultură — pentru societatea „Junimea”, cultura era „arma cea mai puternică, prin care o națiune poate ajunge la roadele civilizației și la un progres în toate domeniile vieții”²² — devine și pentru Nistor o formă a luptei pentru apărarea și afirmarea ființei naționale românești. În acest scop, în 1900, Nistor, împreună cu Victor Morariu, George Tofan și Liviu Marian, editează revista lunară „Junimea Literară”. Ea devine organul societății „Junimea” și una dintre cele mai valoroase publicații românești din Bucovina de pînă la unire. Într-o vreme cînd partidul național și diferitele fracțiuni și grupări politice de aici își iroseau publicațiile modeste mai mult în dispute politice, „cîțiva tineri din societatea „Junimea”, mărturisea I. Nistor, „ne angajasem să deșeptăm în publicul bucovinean gustul pentru lucrările românești de valoare și să grijim ca ideile întrupate în ele să pătrundă în toate păturile sociale”²³. Noua revistă s-a impus repede ca un centru de polarizare a tuturor talentelor din Țara Fagilor, dar și ca un mijloc de colaborare cu românii din toate provinciile. Ca director, Nistor face din „Junimea Literară” și o publicație de istorie națională, continuatoare a tradițiilor progresiste ale „Daciei literare”, puternic angajată în sprijinul emancipării cultural-politice a românilor²⁴; în paginile ei, alături de istoricii din Bucovina, semnează și A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan²⁵.

Înfruntînd rigorile cenzurii habsburgice, care încearcă chiar de la al doilea număr al gazetei s-o suspende²⁶, luptîndu-se cu „starea materială mizeră”, cum însuși o spune, mutînd redacția de la Cernăuți (1904) la Suceava (1904—1909) și

²⁰ „Codrul Cosminului”, vol. VII (1931—1932), Cernăuți, 1932, p. XXIII.

²¹ *Viața românească în Bucovina. Societăți studențești*, „Viața Românească”, 1908, vol. XI/1908, Iași, p. 439.

²² *Raportul anual al Societății Junimea pe anul 1889*, Cernăuți, p. 6.

²³ Arhiva Muzeului județean Suceava, fond Ion I. Nistor, inv. 4329, f. 340.

²⁴ Traian Cantemir, *Principiile ideologice ale revistei „Junimea Literară”*, „Studii și cercetări științifice”, Bacău, 1970, p. 333.

²⁵ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 266.

²⁶ Arhivele Muzeului județean Suceava, *loc. cit.*, p. 340.

iar la Cernăuți (1910—1913) în chiar propria-i locuință²⁷, manifestînd o deosebită grijă și prudență pentru conținutul și pentru difuzarea „Junimii Literare“, Nistor își atrage admirația și prețuirea lui Nicolae Iorga, care salută cu multă bucurie revista bucovineană, colaborează la ea și apreciază că, într-un moment politic important pentru destinele românilor, tinerii bucovineni s-au adunat în jurul „Junimii Literare“, unde orice scinteie de talent este binevenită și ajutată, și, aceasta pentru a zgudui pe adormiți, ghiftuiți și cocoțați, pentru a dezmetici pe năuci, a pedepsi pe vinzători“²⁸.

În vederea pregătirii clipei istorice a eliberării și unirii, Nistor își îndreaptă atenția și spre îndrumarea învățătorilor și profesorilor din rețeaua de învățămînt din Bucovina. El participă la Congresul învățătorilor din Bucovina, în 1914 și ia atitudine împotriva ușurinței cu care unii dintre slujitorii școlii se lăsau ademeniți de interese politice efemere. „Politica — arată Nistor — trebuie să se inspire de la cultură, iar nu cultura de la politică“, deoarece „cultura este ceva statornic, este comoara de gîndire și de simțire a unui neam, pe cînd politica, în cele mai multe cazuri, se reduce la o simplă îndrumare trecătoare“²⁹. De asemenea, Nistor condamnă unele propuneri nerealiste ale autorităților vremii, de-a se organiza învățămîntul din Bucovina după „modele“ și „metode“ din cele mai avansate țări ale lumii: „nu se pot aplica cu folos nici cărțile străine, nici metodele importate de cine știe unde“, deoarece condițiile concret-istorice impun soluții adecvate, „Învățămîntul primar — scrie el — numai atunci poate fi rodnic, dacă se va ține cont de trebuințele particulare ale poporului de la țară“³⁰.

La izbucnirea primului război mondial, Nistor era angajat într-o bogată activitate cultural-politică în slujba emancipării românilor din Bucovina. Teroarea dezlănțuită la scurtă vreme de către autoritățile habsburgice asupra celor bănușiți de „trădare și spionaj“, refuzul României de a intra în război alături de Puterile Centrale, faptul că „o sumedenie de preoți, învățători și săteni români erau ridicăți de la vetrele lor — relatează Nistor — și trimiși în lagărul de concentrare de la Thaleshorf din Stiria“³¹, îl determină să se refugieze, în iarna anului 1914, în România, împreună cu alți intelectuali patrioți, încrezător că prin efortul unit al tuturor românilor vor putea fi astfel eliberate și teritoriile care se mai aflau încă sub dominație străină.

Stabilindu-se la București, Nistor devine președintele Comitetului refugiaților români din Bucovina, acționează neobosit pentru găzduirea acestora și integrarea lor în efortul general al țării pentru desăvîrșirea unității național-statale; sprijină apariția în capitală a publicației „Revista Bucovinei“ și scrie articole și studii de istorie, printre care *Emigrările de peste munți în Moldova și Bucovina*³² și mai ales volumul *Români și rutenii în Bucovina*³³; întocmește memorii pri-

²⁷ Arhiva Fondului documentar-memorial Simeon Florea Marian, inv. 948 și inv. 216—228.

²⁸ Arhiva Muzeului județean Suceava, loc. cit., f. 341.

²⁹ Ion I. Nistor, *Impresii de la Congresul învățătorilor*, „Junimea Literară“, IX, nr. 6—7—8/1914, Cernăuți, p. 184.

³⁰ *Ibidem*, p. 185.

³¹ Arh. Muzeului județean Suceava, loc. cit., p. 404—405.

³² *Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice*, s. III, t. XXXVII, 1914—1915, p. 815—865 (se va cita: AARMSI).

³³ Ion I. Nistor, *Români și rutenii în Bucovina*, București, 1915.

vitoare la situația românilor din teritoriile aflate sub dominație străină. La 19 mai 1915 este ales membru al Academiei Române³⁴. Susține intrarea României în război de partea Antantei și militează pentru recunoașterea dreptului la autodeterminare a românilor din provinciile subjugate. Este însărcinat de guvern să plece în principalele capitale aliate din Europa și S.U.A., dar nu mai pleacă din cauza dificultăților financiare. Este martorul calvarului din iarna și primăvara anului 1916/1917, când trupele române sînt temporar înfrînte și se repliază în partea de sud a Moldovei, pierzînd 2/3 din teritoriul țării.

În toamna anului 1918, Nistor revine în Bucovina și împreună cu alți frunzași al românilor de-aici, între care Iancu Flondor și Sextil Pușcariu, pregătește Congresul general al românilor din Bucovina și Adunarea Națională cu caracter plebiscitar din capitala provinciei, la 16/28 noiembrie 1918. Redactează și citește *Actul Unirii* în fața deputaților români, germani, ruteni și poloni, arătînd că „Vitregia vremurilor a împiedicat pe înaintașii noștri de a crea un stat unitar național, care să cuprindă întreg neamul în hotarele sale etnice“, dar prin voința locuitorilor Bucovina „se reîntoarce la sînul patriei române“. El înscrie în acest document istoric și respectul convenit naționalităților conlocuitoare din acest teritoriu, pronunțîndu-se ferm și limpede pentru lichidarea exploatării naționale, pentru înlăturarea naționalismului și șovinismului practicate de vechea dominație habsburgică: „de-acum înainte — proclama Nistor în *Actul Unirii* — dorim să trăim în pace și deplină armonie cu toți cei ce sînt hotărîți a respecta drepturile noastre politice și naționale asupra acestui colț de țară, frămîntat de sîngele strămoșilor noștri și stropit cu sudoarea muncii și hărniciei lor“³⁵. Acestui deziderat Nistor i-a rămas fidel toată viața. Scrierile istorice, ca și acțiunile sale politice sînt pătrunse de înțelegere, stimă și respect pentru drepturile legitime ale naționalităților, pentru asigurarea celei mai depline egalități naționale; în același timp el condamnă și respinge mașinațiunile diplomatice, pertractările de orice fel menite să pregătească sau să justifice nedrepte rășuiri teritoriale.

După Marea Unire, Nistor își continuă activitatea ca profesor la Universitatea din Cernăuți, între 1919—1940, la Facultatea de Litere, catedra de Istoria Românilor; este primul rector al acestei citadelle universitare după reorganizarea ei pe baze românești la 24 octombrie 1920 și se distinge printr-un ansamblu de inițiative și preocupări³⁶, între care: completarea și îmbogățirea bibliotecii, recrutarea și selectarea corpului profesoral, înființarea Institutului de Limbă și Istorie, conduce publicațiile „Junimea Literară“, seria a II-a, între 1923—1940 și anuarul „Codrul Cosminului“ (1924—1939), care înmănușează valoroase studii de istorie, filologie, literatură, grupînd în juru-i o pleiadă de personalități, ca: Romulus Căndea, Vasile Grecu, Ilie Corfus, Nicolae Grămadă, C. Narly, Al. Leca Morariu. Continuă astfel să fie un animator și îndrumător cultural în această parte a țării.

În perioada interbelică participă, alături de reprezentanți de seamă ai spiritualității românești, la reuniuni științifice internaționale, ca de pildă la congresele de la Varșovia, Zürich, Berlin și Stockholm. Astfel, la cel de-al VII-lea

³⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1969—1970.

³⁵ Arhiva Muzeului județean Suceava, *loc. cit.*, p. 443, 454.

³⁶ R. Căndea, *Învățămîntul superior*, în vol. *Zece ani de la Unire de Ion I. Nistor*, Tiparul „Glasul Bucovinei“, Cernăuți, 1928, p. 265—276.

Congres internațional de științe istorice din 21—27 august 1933, la Varșovia, Nistor prezintă comunicarea *Legiunea polonă în războiul Crimeei*, iar în cadrul celui de-al XIII-lea Congres internațional de istoria artelor, din 4—7 septembrie 1933, de la Stockholm, intervine împotriva ideilor revizioniste ale delegației maghiare, pronunțându-se ferm contra infectării dezbaterilor științifice cu chestiuni politice revanșarde și naționalist-șovine³⁷. Pentru activitatea științifică este ales și membru extern al Academiei din Praga. Își încheie activitatea universitară la Facultatea de istorie din București, în 1940—1941, apoi, după pensionare (1941) conduce Biblioteca Academiei, între anii 1945—1948³⁸.

Pe tărâm politic, Nistor este ministru-secretar de stat, pentru Bucovina, în guvernele liberale din anii 1918—1927 și 1933—1937, ministru al lucrărilor publice (1927—1928), ministrul muncii (1937) și ministrul cultelor și artelor (1939—1940)³⁹. Se stinge din viață în anul 1962.

II

Activitatea istorică însumează peste 300 de lucrări, studii și articole⁴⁰, care vizează o arie tematică foarte largă, cuprinzând în ansamblu aproape toate epocile istorice, cu referiri la aproape tot spațiul locuit de români, în teritoriile vechii Dacii și în afara acestora, dar îndeosebi la istoria medie și modernă — și cu precădere la istoria Bucovinei, fiind, după expresia lui Nicolae Iorga, cel mai de seamă istoric al românilor din acest teritoriu⁴¹.

Înainte de a face referiri asupra operei propriu-zise, se cuvine să stăruim succint *asupra metodologiei sale*. Vasile Pârvan a sesizat, primul dintre istorici, că Nistor are „o serioasă metodă”, conștind în : sîrguința pentru culegerea exhaustivă a informațiilor, analiza lor pătrunzătoare și plină de perspicacitate, forma aleasă a prezentării. Într-adevăr, bun cunoscător al limbilor clasice și moderne — știa germana, franceza, rusa, ucraineana, polona etc. — el considera că „prima condiție a unei bune lucrări istorice este adunarea, cît se poate de completă a materialului referitor la obiect”, apoi prelucrarea lui⁴². Erudiția, tenacitatea în muncă, spiritul ordonat și analitic se îmbinau cu grija pentru exprimarea exactă, aleasă, maiestuoasă, elegantă. Scria istoria, ca și Xenopol, ca și Iorga, ca și Pârvan — deși opera sa nu s-a ridicat la înălțimea acestora — cu mintea și inima deopotrivă.

Călăuzit de pasiune pentru adevărul istoric, idealul lui Nistor era de a-și servi neamul⁴³. Concepe istoria ca o știință complexă, în care, pentru fiecare generație, „faptele trecutului sînt luminate prin experiențele prezentului”, și, pe lângă funcția principală, aceea de cunoaștere, reconstituirea faptelor tre-

³⁷ „Codrul Cosminului”, Cernăuți, vol. VIII (1933—1934), 1934, p. 527, 529.

³⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1970.

³⁹ Ioan Scurtu, ș.a., *Istoria României între anii 1918—1944*. Culegere de documente, Editura didactică și pedagogică, București, 1982, p. 483—509.

⁴⁰ O bibliografie completă deține fiica sa, Oltea Nistor-Apostolescu.

⁴¹ Vezi aprecierile bogat argumentate ale lui Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, autorul estimează opera lui Nistor la circa 200 de monografii, studii și articole.

⁴² „Junimea Literară”, nr. 6/1904, p. 96.

⁴³ Ion I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916, p. X.

cutului are darul „să arunce raze vii de lumină“ asupra viitorului⁴⁴. Pentru un popor supus atîtor grele incercări și vicisitudini, misiunea istoricului este și aceea de-a oferi prin scrierile sale atît un mijloc de cunoaștere a trecutului, cît și acela de educație a generațiilor prezente și viitoare, istoria să fie oglindă a trecutului, dar și tălmăcitoare a prezentului și povățuitoare a viitorului“, dar și comoară de înțelepciune „chemată să ne furnizeze armele de apărare ale drepturilor noastre“, care ne-au fost sau ne mai sînt contestate⁴⁵. Apărînd drepturile legitime ale poporului din care descinde, Nistor nu contestă însă drepturile firești ale altor popoare⁴⁶.

O prezentare sistematizată a activității sale istoriografice, în funcție de conținutul și însemnătatea relativă a scrierilor sale ar putea fi — mai ales din motive didactice — următoarele :

— I : Culegeri de documente și aprecieri asupra istoriografiei, ca instrumente de lucru ;

— II : Lucrări privitoare la aspectele esențiale ale istoriei românilor în general ;

— III : Lucrări privind istoria Bucovinei ;

— IV : Lucrări despre românii din afara granițelor naționale — aflați în cadrul popoarelor vecine, ca naționalități conlocuitoare.

I : Ca *editor de documente* Nistor își aduce contribuția la îmbogățirea zestreii documentare, prin lucrări valoroase, care privesc mai ales epoca modernă. Eforturile sale se înscriu pe linia continuării strădaniilor inițiate de Eudoxiu Hurmuzachi, mai ales prin valorificarea de noi și reprezentative documente din arhivele imperiului habsburgic. El adaugă astfel „colecției Hurmuzachi“ 5 volume masive, publicate între 1922—1942 și alte 2 volume rămase în manuscris, cuprinzînd *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriece*, dintre anii 1782—1866 ; documentele editate deja au fost primite ca un prețios tezaur de știri care completează imaginea trecutului românesc, cu elemente semnificative ; Nicolae Iorga le considera „o comoară neprețuită de informațiuni noi, privitoare la viața politică, socială și economică din Principate“^{46 bis}. Tot din arhivele imperiale vieneze culege și publică, în 1938, *Correspondența lui Coronini din Principate. Acte și rapoarte din iunie 1854—martie 1857*, cuprinzînd 890 de documente cu referiri reprezentative privitoare la aproape toate evenimentele principale din acești ani, din țările române⁴⁷. Publică și analizează documente privind emigrarea românilor din Transilvania în Bucovina, ca de pildă *Consignațiunea emigranților transilvăneni care s-au așezat în districtul bucovinean, cum au fost constatați în baza ordinului comandamentului general din Liova din 27 ianuarie 1778 de către domni ofițeri însărcinați anume cu aceasta*⁴⁸ — care privește deopotrivă istoria a numeroase comune și mănăstiri din această zonă ; izvoare privitoare la secolele XVIII—XIX, ca : *O descriere a Principatelor Române din 1922*⁴⁹, *Condica Andro-*

⁴⁴ *Ibidem*, p. 184.

⁴⁵ „Codrul Cosminului“, vol. VII (1931—1932), L. 932, p. XXIII.

⁴⁶ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1970.

^{46 bis} Vezi în detaliu Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1976—1977.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ „Codrul Cosminului“, Cernăuți, 1927, vol. II—III/1925, p. 470—533.

⁴⁹ AARMSI, s. III, t. XXV, mem. 25/1943.

neștilor. *Contribuții la istoria Țării Românești din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea*⁵⁰, *Un tratat de toponimie din sec. al XVIII-lea*⁵¹, *Raportul consulului austriac Becke despre vizita lui Cuza la Galați în 7 martie 1859*⁵², *Din corespondența lui Todleben la Plevna*⁵³, *Bucovineni la Plevna. Memorii și acte*⁵⁴, *Din corespondența familiei I. C. Brătianu*⁵⁵, Nistor a alcătuit și publicat și catalogul cuprinzând *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei și inventarul lor*⁵⁶ etc.

Insemnătaea pe care o acordă Nistor editării documentelor ca instrumente, indispensabile pentru activitatea istoricului reiese și din faptul că o particularitate a scrierilor sale istorice este și aceea că multe din volumele sau studiile lui sînt, de obicei, însoțite de documente. Așa sînt, bunăoară, lucrările *Istoria Bisericii din Bucovina* — cuprinzînd în anexă 15 documente semnificative⁵⁷, sau *Unirea Bucovinei* — cu 36 de documente de interes fundamental pentru elucidarea temei abordate⁵⁸. La fel procedează Nistor și în cazul unor studii ample⁵⁹. Documentelor propriu-zise Nistor le adaugă uneori și mărturiile ale unor participanți direcți la înfăptuirea evenimentelor analizate, cum e cazul, spre exemplu, cu volumul *Amintiri răzlețe din timpul Unirii* — în care adună atît unele acte cît și relatări de la 96 de persoane, martori și realizatori ai Unirii⁶⁰.

Pe lîngă documentele istorice propriu-zise, Nistor consideră că o anumită însemnătate o au, în surprinderea atmosferei și a ecoului unui eveniment, și creațiile populare dedicate acestuia — el identifică și publică piese din cele mai reprezentative creații populare, cum sînt stihurile închinatase asasinării la Iași a lui Grigore al III-lea Ghica, de către trimisul Porții Otomane, la Belicul din capitala Moldovei⁶¹.

Activitatea pentru depistarea și publicarea de noi documente ni-l dezvăluie pe Nistor ca pe un istoric ce acordă o însemnătate fundamentală operațiunii de a clădi o cît mai bogată armătură de informații, ca suport pentru orice concluzie degajată din reconstituirea unui act, proces sau fenomen istoric, a unei etape sau epoci.

Preocupările sale pentru acest domeniu prioritar al istoriografiei naționale, Nistor îi adaugă și un alt capitol: observații și aprecieri de valoare asupra unor colecții existente sau asupra activității unor harnici culegători de documente, ca

⁵⁰ *Ibidem*, t. XXXVIII/1945—1946, p. 419—448.

⁵¹ *Ibidem*, t. XXIX/1946—1947, p. 1—43.

⁵² „Codrul Cosminului”, Cernăuți, 1934, vol. VIII (1933—1934), p. 471—473.

⁵³ AARMSI, s. III, t. XIII/1932—1933, p. 223—277.

⁵⁴ „Junimea Literară”, nr. 5—8/1931, p. 149—155.

⁵⁵ Volumul I (1859—1883), 320 p.; vol. II (1884—1886), 415 p.; vol. III (1887—1888), 463 p.; vol. IV (1888—1889), 355 p.; București, Imprimeria Independența, 1933.

⁵⁶ AARMSI, s. III, t. XXVIII/1945—1946, p. 77—126.

⁵⁷ Dr. Ion I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916, p. 201—288.

⁵⁸ Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, 1928, p. 76—211.

⁵⁹ Vezi „Codrul Cosminului”, vol. II—III/1925—1926, p. 470—533 și vol. VIII/1933—1934, p. 471—488 și multe altele.

⁶⁰ Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Tiparul „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1938, p. 511.

⁶¹ „Codrul Cosminului”, vol. IV—V/1927—1928, partea a II-a, p. 427—433.

Ion Bogdan⁶², sau Teodor Bălan — contemporan cu dînsul, pe care îl încurajează și apreciază ca „un excelent cunoscător al arhivelor bucovinene, posedînd însuși o bogată colecție de documente”⁶³. Pe cronicari Nistor îi supranumește „cei dinții apostoli ai unității culturale românești”⁶⁴, subliniind necesitatea cunoașterii temeinice și exacte a operei lor. Dintre istoricii de seamă, A. D. Xenopol, prin celebra sinteză, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, are meritul — apreciază Nistor — de a fi fundamentat cel dinții „Cartea neamului” sau „actul de proprietate asupra pămîntului locuit, apărat și desțelenit de români”⁶⁵. Dimitrie Onciul, „simbolul unei munci cinstite”, este cel care „a inaugurat direcția modernă în tratarea istoriei românești și a distrus erezii istorice adînc înrădăcinate”⁶⁶. Nicolae Iorga este pentru Nistor⁶⁷, neîndoielnic, „cel mai mare istoric al românilor”, a cărui operă înmagazinează „o muncă titanică”, ce „stoarce admirație” și „dă cel mai nobil îndemn” în muncă, fiind, totodată, „un adevărat arsenal în care găsim făurite și depozitate cele mai perfecționate arme de apărare ale drepturilor noastre istorice asupra pămîntului strămoșesc”; el este „creatorul și îndrumătorul unei epoci noi de metodă și de cugetare, de construcție și de formă istorică”⁶⁸.

Cu această înaltă înțelegere și prețuire față de instrumentele de lucru — documente și lucrări istorice — Nistor cutează el însuși să scrie istorie.

II: *Contribuția lui Nistor la cunoașterea aspectelor esențiale ale istoriei românilor* vizează în mod inegal epocile veche, medie, îndeosebi istoria Moldovei, dar și modernă.

În domeniul istoriei vechi, Nistor descifrează exact, încă din 1906, elementele constitutive esențiale și fundamentale, ca și proporțiile acestora în cadrul etnogenezei, concluzionînd că „din nobilele mlădițe latine, altoite pe trainica tulpină dacică s-a zămislit poporul român”; stăpînirea romană a avut — după opinia sa — un caracter amplu, diferențiat și pozitiv, determinînd o înflorire a vieții materiale și spirituale⁶⁹. Civilizația romano-bizantină s-a împlîntat adînc și stabil în Dacia, influențînd definitiv începuturile și superioritatea organizării statale a autohtonilor, continuitatea și unitatea lor în spațiul carpato-ponto-dunărean, forța de rezistență în fața migrațiilor⁷⁰.

Mileniul migrațiilor a însemnat „martirajul neamului românesc”, prin distrugerile provocate de năvălitori, prin jaful efectuat de către aceștia; dar, în fața invaziilor, „strămoșii noștri nu au părăsit patria lor, ci s-au retras numai de la șes. În creierul munților”; nu s-a produs nici un hiatus temporar nici într-o provincie a Daciei, pentru că „lanțurile Carpaților” au fost „zidurile firești ale cetății, în care s-au refugiat străbunii noștri de urgia năvălitorilor barbari”⁷¹. Dintre năvălitori, slavii au fost asimilați de autohtoni — așa cum au fost asimilați în alte zone longobarzii și ostrogoții — datorită nivelului superior de dezvoltare, mate-

⁶² „Junimea Literară”, nr. 4—5/1914, p. 83—84.

⁶³ „Codrul Cosminului”, vol. IV—V/1927—1928, partea a II-a, p. 574.

⁶⁴ „Junimea Literară”, VI, nr. 2/109, p. 23 și nr. 9—12/1929, p. 233—241.

⁶⁵ V. Grecu, *op. cit.*, p. 23.

⁶⁶ „Junimea Literară”, nr. 7—8/1903, p. 136—137 și nr. 4—6/1933, p. 73—79.

⁶⁷ I. I. Nistor, *Opera istorică a lui Nicolae Iorga*, AARMSI, s. III, t. XII, 1931—1932.

⁶⁸ „Codrul Cosminului”, vol. VII/1931—1932, p. XXII—XXV.

⁶⁹ „Junimea Literară”, nr. 4/1906, p. 74 și nr. 5/1906, p. 100.

⁷⁰ AARRMSI, s. III, t. XXIV, 1941—1942, p. 213—265; și *ibidem*, p. 517—552.

⁷¹ „Junimea Literară”, nr. 1/1904, p. 13—14.

rială și spirituală, a românilor⁷². Vitalitatea și persistența localnicilor s-a datorat vechimii lor pe acest teritoriu, dar și caracterului avansat al formelor de organizare, al așezămintelor lor de factură romano-bizantină timpurii — în vreme ce populațiile din Serbia, Bulgaria, Croația au fost influențate de instituțiile bizantine tirzii, în decădere⁷³.

Abordând unele probleme medievale confuze sau neclare atunci, Nistor respinge teza eronată cum că partea de nord a Moldovei s-ar fi dezvoltat inițial în cadrul cnezatului de Halici: „eroarea — scrie el — zace în încercarea de a explica dependența politică a unei țări prin cea bisericească, pe când, în cazul de față, raportul este invers”: între 1205—1241, cnezatul de Halici și-a exercitat doar anumite prerogative religioase, care au încetat după întemeierea Moldovei⁷⁴. De asemenea, Nistor argumentează — printre primii — că bolhovenii sînt autohtoni, precizindu-le arealul de răspîndire⁷⁵.

În ansamblul provinciilor românești, Transilvania, sau „vechea Dacie traiană”, a fost, după opinia sa, „adevăratul leagăn al poporului român și un inepuizabil rezervor etnic, din care s-a alimentat neconținut elementul românesc din Moldova și Muntenia”⁷⁶. Populația din Transilvania, foarte numeroasă și temeinic organizată, a opus o dirză și îndelungată rezistență cuceritorilor maghiari și numai în anumite condiții a putut fi supusă. Nistor reconstituie just împrejurările colonizării Transilvaniei și a extinderii influenței maghiare la sud de Carpați⁷⁷.

Abordînd unele probleme ale intermigrațiunii, Nistor combate teoriile lui B. Homan și L. Tamaș, relevînd că românii nu puteau veni în Transilvania tocmai într-o etapă cînd soarta iobagilor de aici era foarte grea⁷⁸. În schimb, datorită politicii maghiare, o parte din „cei desmoșteniți de urgia stăpînirii străine” au trecut în Moldova și Muntenia; emigrările din Transilvania în spațiul extracarpatic au fost cauzate de „despoierea românilor de drepturile lor de proprietate asupra pămîntului cultivabil în folosul coloniștilor străini, sași secui și maghiari”⁷⁹. La cauzele economice, esențiale, s-au adăugat și motive politice, confesionale⁸⁰.

Un capitol de importanță centrală îl constituie unele aspecte economice ale Moldovei feudale în secolele XIV—XVI. Astfel, în 1911, el publica la Gotha lucrarea *Die Auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV—XV und XVI Jahrhundert*; este cea dintîi monografie asupra comerțului Moldovei cu Transilvania și Muntenia, cu Polonia și statele germane, cu Lituania și Rusia, cu Genua și Veneția, cu Imperiul Otoman și Anglia. Volumul a fost premiat de Academia Română pentru noutatea sintezei realizate, bogăția informațiilor, competența interpretării. În motivația inserată în raportul pentru acordarea premiului, Ion Bogdan releva că lucrarea cuprinde „o expunere completă a comerțului moldovean cu

⁷² *Ibidem*, nr. 4/1904, p. 53.

⁷³ AARMSI, s. III, t. XXV/1943, p. 843—883.

⁷⁴ I. I. Nistor, *Dragoș și Bogdan*, „Junimea Literară”, nr. 4/1904, p. 53.

⁷⁵ „Junimea Literară”, nr. 2/1904, p. 23—24.

⁷⁶ „Codrul Cosminului”, vol. II—III/1925—1926, Cernăuți, 1927, p. 448.

⁷⁷ I. I. Nistor, *Ungurii în Dacia Carpatică*, AARMSI, s. III, t. XXIV, 1942, p. 469—502; idem, *Tara Severinului și Banatul Timișan*, AARMSI, s. III, t. XXVII, 1944—1945, p. 195—230.

⁷⁸ AARMSI, s. III, t. XXIV, 1942, p. 213—265 și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 1971.

⁷⁹ „Codrul Cosminului”, vol. II—III, 1925—1926, Cernăuți, 1927, p. 445.

⁸⁰ AARMSI, s. II, t. XXXVII, 1945, p. 815—865.

străinătatea în primele trei secole ale istoriei Moldovei⁸¹. Preocupările lui Nistor în acest domeniu — nou pînă atunci — fuseseră inaugurate prin teza sa de doctorat, *Die moldauischen Ansprüche auf Fokutien*, publicată în 1910, la Viena, care analiza relațiile comerciale moldo-polone în aceeași perioadă și care a fost receptată cu un deosebit interes de istoricii români; Ion Bogdan aprecia că lucrarea este „așa de completă și așa de bine scrisă, încît o putem număra printre cele mai bune monografii istorice scrise de români”⁸². Acestor lucrări, Nistor le-a adăugat alte două cu caracter complimentar, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhunderts*, apărută la Cernăuți, în 1912, care constituie prima sinteză privitoare la căile de comunicație, mijloacele de transport, structura etnică și socială a negustorilor, mărfurile la import și export, circulația monetară și formele de schimb în această etapă a evului mediu și *Das moldauische Zoowesen im 15. und 16. Jahrhundert*⁸³, tipărită tot în 1912, care înfățișează sistemul vamal, modul de vămuire la import, export, tranzit și comerțul intern; administrarea vămirilor etc. Fiind „un deschizător de drumuri în istoriografia românească” în acest domeniu, Nistor realizează lucrări fundamentale pe o mare bogăție de informații, lucrări pe care Iorga le considera ca ducînd la „rezultate, care sînt în cea mai mare parte definitive”⁸⁴.

Trăind într-un teritoriu românesc aflat sub stăpînirea habsburgilor, I. Nistor face din istoria națională un mijloc esențial de educație patriotică, surprinzînd și relevînd coordonatele fundamentale ale evenimentelor și personalităților din istoria românilor. Astfel, comemorînd epoca și figura lui Ștefan cel Mare în paginile „Junimii Literare”, în 1904, Nistor descifrează în activitatea celui mai glorios reprezentant al Mușatinilor „întroparea strălucitului ideal al românismului, ale cărui raze, pline de splendoarea din trecutul îndepărtat, ne luminează prezentul posomorît și viitorul plin de nădejde”; Ștefan s-a îngrijit cu o admirabilă pricepere „de fiecare ram al vieții publice și private”, dovedind minte ageră, fire îndrăzneată, energie rară, talent organizatoric, înțelepciune și virtute, exemplu pentru contemporani și urmași, știind să facă din domnia sa „epoca de aur” a istoriei românești medievale⁸⁵. Pe Cuza Vodă, cel dintîi cîrmuitor al statului național român modern, înfăptuirile „îl ridică alături de cei mai mari și mai slăviți voievozi din trecutul nostru”; Cuza „grație unei serii întregi de reforme îndrăznețe, reuși să creeze condițiile prielnice dezvoltării pe toate terenurile vieții publice, culturale și economice și să pună astfel temelii României moderne”. Din șirul realizărilor din timpul domniei sale, Nistor situează — în 1912 — pe primul loc reforma agrară: „una din cele mai îndrăznețe fapte ale domnului român a fost desființarea clăcii și împroprietărirea țăranilor”. Meritul primordial este acela că tocmai „față de acești mucenici ai muncii și asupririlor de veacuri, Cuza Vodă a manifestat pururea o sinceră simpatie”⁸⁶. Astfel de aprecieri făcute în 1912 ni-l dez-

⁸¹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 1968.

⁸² AAR Partea Ad-strativă și Dezpateri, s. II, t. XXXIV, 1911—1912, p. 240.

⁸³ „Jahrbuch für gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaftim Deutschen Reich”, XXXVI, 1912, p. 235—282.

⁸⁴ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 1973.

⁸⁵ I. I. Nistor, Ștefan cel Mare, „Junimea Literară”, nr. 7—8/1904, p. 98—104.

⁸⁶ Idem, Cuza Vodă, „Junimea Literară”, nr. 7—8/1912, p. 126—127.

văluie pe Nistor ca pe un istoric cu vădite concepții democratice, știind să distingă ceea ce poate și trebuie apreciat la o personalitate istorică.

Pentru epoca modernă sînt demne de relevat contribuțiile lui Nistor la cunoașterea unor aspecte inedite referitoare la situația țării române în preajma păcii de la Adrianopol (1829)⁸⁷, organizarea oștilor pămîntene în timpul Regulamentului Organic⁸⁸, noi laturi ale revoluției de la 1848 din Transilvania și rolul lui Avram Iancu⁸⁹, ocupațiile rusească și austriacă în Principate în timpul războiului Crimeei⁹⁰, participarea românilor în războiul de independență și rolul lui Carol I în lumina corespondenței lui Todleben⁹¹. Valoarea acestor contribuții reiese mai ales din informațiile noi, culese și interpretate, din arhivele străine.

III : *Lucrările privind istoria Bucovinei* sînt cele mai numeroase și opera lui Nistor rămîne pînă în prezent principalul punct de referință de la care trebuie să se pornească în continuarea și completarea studiilor referitoare la evoluția acestui teritoriu în epoca modernă (1774—1918).

Urmărind tratarea unitară a istoriei românilor, concepînd istoria locală sau zonală ca parte integrantă a acesteia, Nistor stăruie asupra istoriei Bucovinei din mai multe motive. La sfîrșitul veacului al XIX-lea și în primul deceniu al sec. al XX-lea, în anii formării și afirmării lui, istoricii austrieci se căzneau să demonstreze rolul „civilizator” al stăpînirii habsburgice în acest teritoriu, lipsa unei culturi autohtone la data încorporării Bucovinei la imperiu, necesitatea și „binefacerile” colonizărilor succesive efectuate etc. Spre a anula sau diminua efectele activității și luptei românilor din Bucovina pentru apărarea ființei lor naționale, a limbii, culturii și istoriei naționale, cercurile vieneze promovau o machiavelică politică de deznaționalizare, încurajînd între altele migrarea ucrainenilor din Galiția și urmărind nu numai transformarea acestei zone într-un amalgam etnic și lingvistic, dar dirijînd și stimulînd mișcarea naționalistă ucraineană în scopul atragerii la imperiu și a Ucrainei ruse și a constituirii unei „Ucraine Mari”, ca provincie sub Casa de Habsburgic. Ca urmare, cercurile imperiale încurajau difuzarea acelor lucrări care, finanțate de habsburgi, se trudeau să explice că Galiția și Bucovina sînt teritorii ucrainene⁹².

Cu o bogată informație documentară și o temeinică interpretare, fără patima și pîrtinirea specifice pseudoistoricilor aflați în solda Curții din Viena, credincios adevărului istoric și idealului slujirii cinstitute și perseverente a setei de libertate și dreptului la viață al tuturor popoarelor mari sau mici, Nistor abordează, într-o largă suită de articole, studii și lucrări monografice aproape întreaga problematică a istoriei Bucovinei între anii 1774—1918. Astfel, el pune în lumina adevărului istoric condițiile interne și internaționale ale ocupării Bucovinei de către habsburgi în octombrie 1774 și ale obținerii de la Poarta Otomană a recunoașterii nejustificate

⁸⁷ Idem, *Principatele române în preajma tratatului de la Adrianopol*, AARMSI, s.III, t. XXII, 1940—1941, p. 435—475.

⁸⁸ AARMSI, s. III, t. XXV, 1943.

⁸⁹ *Ibidem*, s. III, t. XI, 1931, p. 281—348.

⁹⁰ *Ibidem*, s. III, t. XX, 1939, p. 133—195 și 221—253.

⁹¹ Idem, s. III, t. XII, 1932—1933, p. 223—277.

⁹² Arhiva Muzeului județean Suceava, inv. nr. 4329 ; Ion I. Nistor, *România și rutenii în Bucovina*, Ed. Academiei, București, 1915 ; Mihai Iacobescu, *Problema agrară în revoluția română de la 1848 în Bucovina*, „Revista de istorie”, nr. 5/1983, p. 46.

a noii achiziții teritoriale prin tratatul din mai 1775⁹³; sintetizează evoluția școlii⁹⁴ și Bisericii⁹⁵ în acest teritoriu, viața culturală⁹⁶ și mișcarea politică⁹⁷ publicațiile românești⁹⁸ și lupta pentru limbă⁹⁹, cauzele politice, economice și religioase ale migrării ucrainene în Bucovina¹⁰⁰, participarea românilor de aici la pregătirea și înfăptuirea marilor acte ale istoriei României moderne — războiul pentru cucerirea independenței¹⁰¹, Marea Unire¹⁰². Problematika această a fost reluată într-o amplă monografie, *Istoria Bucovinei*, terminată în 1949 și rămasă în manuscris¹⁰³. În cele XIV capitole și aproape 500 de pagini, Nistor reconstituie, pe baza unui vast material documentar din arhivele românești și străine, întreaga evoluție politică, social-economică și culturală a populației din nordul Moldovei în timpul celor trei etape distincte ale stăpînirii habsburgice, în anii administrației militare (1774—1786), în etapa încadrării Bucovinei ca cerc administrativ al provinciei imperiale Galiția (1786—1849) și apoi ca ducat cu statut de autonomie națională (1861—1918), cu elementele comune și specifice fiecărei dintre aceste etape. Autorul relevă, cu o impresionantă argumentație informativă, situația existentă la data răpirii acestei zone de către habsburgi, bogatele mărturii ale civilizației și culturii românești concentrate aici — ceea ce infirmă teza înapoierii materiale și spirituale „găsite” de noii stăpînitori; în continuare, el dezvăluie istoria complexă a Bucovinei, desfășurată sub imperiul a doi factori fundamentali, cu acțiune contradictorie: 1) politica cercurilor habsburgice, care încercau să înăbușe orice formă de manifestare națională, în scopul integrării cît mai complete și definitive a românilor la imperiu și 2) activitatea și lupta românilor pentru a-și păstra și dezvolta ființa națională, limba, cultura, tradițiile, pentru a-și afirma și realiza idealurile de dreptate socială și națională. În ciuda mijloacelor diferite și sistematic aplicate de Curtea din Viena timp de 143 de ani în acest teritoriu, eșecul politicii habsburgice s-a datorat faptului că — relevă Nistor — s-a încercat zădăricirea cursului firesc al istoriei, adică „s-a întrerupt continuarea dezvoltării unitare a românilor” și „în

⁹³ Ion I. Nistor, *Grigore Vodă Ghica, la aniversarea a 150 de ani de la moartea sa*, „Codrul Cosminului”, vol. vol. IV—V/1927—1928, partea I-a, Cernăuți, 1929, p. 399—444.

⁹⁴ Idem, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, „XLVIII Jahresbericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz”, 1911—1912, Cernăuți, 1912, p. 3—48.

⁹⁵ Idem, *Istoria Bisericii și a rostului național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916; *Istoria Fondului bisericesc în Bucovina*, Cernăuți, 1921; *Cărțile liturgice din Bucovina și introducerea limbii slavone în biserica românească*, București, 1943 etc.

⁹⁶ Idem, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina (1774—1918)*, București, 1916.

⁹⁷ Idem, *Privire asupra mișcării politice la românii din Bucovina*, în „Gazeta mazililor și răzeșilor bucovineni”, nr. 18/1913, p. 276—281.

⁹⁸ Idem, *Publicațiile românești din Bucovina*, „Junimea Literară”, nr. 1—3 din 1936.

⁹⁹ Idem, *Lupta noastră pentru limbă*, „Junimea Literară”, nr. 4—6/1913.

¹⁰⁰ Idem, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915.

¹⁰¹ Idem, *Bucovineni la Plevna. Memorii și acte*, „Junimea Literară”, nr. 5—8 din 1931, p. 149—155.

¹⁰² Idem, *Unirea Bucovinei. Studiu și documente*, București, 1928; *Zece ani de la Unire*, Cernăuți, 1928; *Amintiri răzeșe din timpul Unirii*, Cernăuți, 1938.

¹⁰³ Arhiva Muzeului județean Suceava, inv. 4329.

loc ca noua organizare a țării să fi pornit de la vechiile instituții românești, tradiționale, zămislite din nevoile țării și probate prin aplicarea de veacuri, adaptându-le noilor cerințe ale timpului, ele fură abandonate în cea mai mare parte și înlocuite prin plăsmuiri croite după calapodul acelor popoare care s-au dezvoltat în condiții deosebite¹⁰⁴. Împotrivindu-se necortenit și pe toate căile politicii habsburgice opresoare, românii din Bucovina — arată Nistor — au reușit prin eforturile lor proprii și prin menținerea și dezvoltarea colaborării cu românii din întreg spațiul vechii Dacii să obțină, în urma revoluției de la 1848—1849, recunoașterea individualității lor naționale, prin organizarea teritoriului acesta ca ducat autonom român, cu stemă proprie — care prelua însemnele heraldice ale stemei Moldovei (recunoscînd descendența și implicit apartenența la aceasta) — cu drapel propriu, cu dietă și reprezentanți în parlamentul central, în delegațiune imperială și Casa magnaților de la Viena. Înființînd publicații românești și societăți culturale, școli și biblioteci cu cărți românești, inițiînd ample manifestări politice ca marea adunare națională a studenților români din toate provinciile românești, la Putna, în 1871, participînd la pregătirea și realizarea în etape a statului național unitar, la războiul de independență în 1877—1878, manifestîndu-și solidaritatea cu mișcarea memorandistă din Transilvania, creîndu-și un partid politic național (1893), care a devenit statul major al organizării luptei lor pentru eliberare și unitate, românii din Bucovina s-au putut regăsi în 1918 în familia statului național român, ca o împlinire dreaptă, legitimă și legică a aspirațiilor lor firești, a luptei drepte pentru unitate, libertate și independență. Nistor crede în lupta dreaptă a popoarelor pentru apărarea drepturilor acestora la libertate și unitate, la egalitatea juridică și independență, ca un netăgăduit factor de progres istoric.

Între lucrările cu un pronunțat caracter militant, pătrunse de o mare responsabilitate pentru adevărul istoric, menționăm aici și o altă lucrare rămasă în manuscris, *Expansiunea germană către Estul și Sud-Estul Europei*¹⁰⁵, redactată în preajma celui de-al doilea război mondial și finisată în 1938, pe care a predat-o în mai multe exemplare guvernului român — sesizînd forurilor conducătoare ale țării marile primejdii ce pîndesc statul unitar român în fața planurilor expansive ale nazismului german. Nistor voia, prin aceasta, să ajute, pe cît posibil salvarea țării, păstrarea integrității ei legitime, drepte, rod al luptei seculare a românilor.

IV: *Istoria românilor aflați în afara frontierelor României*, ca urmare a vitregiei vremurilor, a legăturilor și interferențelor permanente cu popoarele vecine constituie un alt capitol al preocupărilor lui Nistor, foarte puțin sau de loc elucidat pînă la dînsul. Nistor cercetează un mare volum de informații din țară și mai ales de peste hotare, reconstituind condițiile interne și împrejurările internaționale, cauzele economice, politice, religioase ale refugiului unor grupuri de români din spațiul carpato-ponto-dunărean în teritoriile din preajma vechii Dacii, în epoca extrem de frămîntată a evului mediu. Astfel, Nistor reconstituie istoria românilor refugiați în Polonia¹⁰⁶ sau în Rusia, în Transnistria¹⁰⁷, în timpul

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 9.

¹⁰⁵ O copie a acesteia se află în arhiva subsemnatului.

¹⁰⁶ Ion I. Nistor, *Migrațiunea românească în Polonia, în sec. XV—XVI*. AARMSI, s. III, t. XXI, 1938—1939, p. 89—110.

¹⁰⁷ „Codrul Cosminului”, vol. I (1924), p. 463—565 și AARMSI, *loc. cit.*, nr. 11—12/1912, p. 207—212.

nesfârșitelor războaie ruso-turce ; scrie despre vlahiile din Tesalia și Epir¹⁰⁸, despre comunitățile românești din Austria¹⁰⁹, Galiția, Silezia, Moravia și Croația¹¹⁰, sau despre istoria macedo-românilor¹¹¹. Fără a urmări prin aceasta revendicări teritoriale pentru România de după 1918, Nistor abordează aspecte noi ale complexei evoluții a românilor aflați la interferența acțiunilor expansive ale celor trei imperii, otoman, habsburgic și țarist, conturând astfel noi dimensiuni ale istoriei dramatice a poporului român pe care o completează cu aspecte inedite.

Activitatea istoriografică bogată, axată pe realizarea unor noi și valoroase culegeri de documente, mai ales din arhivele fostului imperiu habsburgic, contribuțiile aduse la elucidarea unor aspecte esențiale ale istoriei medievale și moderne, ale evoluției teritoriilor aflate sub stăpânire străină, între care ale Bucovinei, ale românilor care au fost siliți să se refugieze în zonele din preajma spațiului dacic etc. îl așează pe Ion Nistor între istoricii de seamă din trecut.

---

¹⁰⁸ AARMSI, s. III, t. XXVI, 1943—1944, p. 150—152.

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. III, t. XIII, 1932, p. 69—108.

¹¹⁰ „Codrul Cosminului“, vol. II/1925, p. 468—472.

¹¹¹ „Junimea Literară“,